

שלוש תגובות

לכבוד מערכת "המעין".

להלן שלוש הערות על דברים שנכתבו בגיליונות האחרונים:

א. בגיליון ניסן תשס"ח [מח, ג] עמ' 95 דן הרב מרדכי עמנואל בחששו של הגרי"מ אהרונסון זצ"ל "שלא יוכל לפסוק הלכות אחרי שגופו נטמא במהלך השואה במאכלות אסורות". אפשר שהדבר תלוי בשאלה האם קיים טמטום הלב באוכל מאכלות אסורות באונס. בנושא זה קיימת לכאורה מחלוקת בין הר"ן בדרשותיו (דרוש יא), הכותב שאם הכריעו הסנהדרין להתיר לו דבר איסור לא יוליד דבר זה רע כלל, וכמותו אומר המהר"ל (תפארת ישראל פרק ח) שקדלי דחזירי שהותרו ישראל בכניסתם לארץ לא גרמו לטמטום; לעומת זאת גדולי ליטא ה'משך חכמה' (דברים ו, יא) ו'העמק דבר' (שם פס' י) כתבו אחרת (למקורות נוספים עי' בספר 'הכשרות' לר"י פוקס עמ' תעז; אמנם הרב יצחק זילברשטיין בתורת היולדת עמ' רה כתב "יתכן שדבריהם [של ר' מאיר שמחה הכהן והנצי"ב] נאמרו רק כשאפשר בדרך היתר אף שהוא נעשה ע"י חילול שבת, אבל אם אין אפשרות לאכול אוכל המותר יתכן דאינו מטמטם, וצ"ע").

ב. עוד דן הרב עמנואל שם בשאלה של חולה הצריך לעבור ניתוח מסוכן, היכול מחד להאריך את חייו ומאידך לגרום למוות מידי, ובלי הניתוח ימשיך לחיות כנראה מספר חודשים וימות; והוא מביא שמועה בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א "שיש ללכת לפי רוב הסיכויים: אם לדעת רופאים בכירים רוב הסיכויים שהניתוח יצליח - יש לבצע את הניתוח"¹. אך בקובץ מוריה (שנה כב גליון א-ב עמ' סח) נמסר בשם הגרי"ש אלישיב: "יש להעיר מלשון הר"ן שנטה מלשון רש"י שכתב ודאי קטיל, וכתב 'דאיכא למיחש דלמא גוי קטיל ליה'... וממילא לדינא אם הסיכוי להצלה הוא קטן ביותר אין לסכן עבור כך את חיי השעה שלו"; משמע שלא הולכים אחר הרוב, אלא גם ברוב סיכויים לאי-הצלחה מותר או צריך לסכן את חיי השעה, וזה שלא כשמועה שהביא הרב עמנואל בשמו.² ויש

1 ועי' באחיעזר (ח"ב סי' טז אות ו) שכתב: "לכאורה נראה מע"ז כ"ז דוודאי מת מתרפאין... היכא דאפשר שיתרפא אף באופן רחוק כל שנתיאשו מרפואתו", והדברים מבוססים על דברי רש"י שם שרק אם ודאי ימות בלי לקבל טיפול מתרפאים מגוי 'דגוי ודאי קטיל ליה'.

2 [דברי הגאון רבי יוסף שלו' אלישיב שליט"א ב'מוריה' אינם מהווים סתירה למה שהבאתי במאמר מפי השמועה בשמו, אלא אדרבא, מיוסדים על אותה הבנה: ההנחה הפשוטה של הגרי"ש שליט"א היא שחולה שדרך הריפוי היחידה בשבילו היא ללכת לרופא נוכרי, וסיכויי

אולי לחלק שכדי לומר ש"צריך" נדרש רוב, וכדי להתיר לעשות את הניתוח המסוכן אם החולה רוצה - מספיק שסיכוייו הם מעבר ל"סיכוי קטן ביותר". וצ"ב.

ג. בגיליון הקודם (תמוז תשס"ח [מח, ד] עמ' 96-95) מובאת שמועה שהביא הרב נבנצל בשם הגרי"ז מבריסק, שהוא השיב פעם למי שהתלונן לפניו על מנהג א"י שלא להניח תפילין בחוה"מ - שהוא יכול להשלים את ההנחה אחרי החג לפי מספר השעות שהיה מניח בחוה"מ. וכתב על כך הרב קטן: לענ"ד פשוט שהגרי"ז אמר את דבריו בבדיחותא, ואין לי ספק שכך גם התכוון הרב נבנצל שליט"א, שמי שכואב לו מנהג א"י שלא להניח תפילין בחוה"מ - יכול לרכך את כאבו בהנחתן לאחר החג... ולא עלה על דעתם... שיש באמת תשלומים לאחר החג; וזאת לעומת הבנת הרב יעקב אפשטיין שהתייחס לדברים כאמירה הלכתית. אך דברי הגרי"ז מובאים גם בהערות 'ביצחק יקרא' של הר"א נבנצל למשנה ברורה ח"א דף קנב, והוא מדייק מהם שדעת הגרי"ז כדעת הגרשז"א שחיוב תפילין קיים בכל רגע ורגע, ולכן מי שהתפלל בלא תפילין מותר לו לאכול קודם שיניחן כי בכל רגע יש חיוב חדש להניח תפילין ואפילו למי שהניח כבר, ואם היה אסור לאכול לפני הנחת תפילין נמצא שאסור היה לאכול כל היום; ולא נראה כלל שראה את הדברים כדברי בדיחותא. כמו כן הביא שמועה זו בשם הגרי"ז בסגנון דומה גם הר"מ שטרנבוך שליט"א ב"מועדים וזמנים" סימן שמב, וברור שגם הוא ראה בכך הגדרה הלכתית המתקשרת לדיון באחרונים האם חיוב התפילין מדאורייתא הוא להניחם פעם ביום או כל היום, עיי"ש.

אוריא ל בנר

ההצלחה של אותו טיפול הם גבוהים, אז ודאי שהחולה צריך לגשת לרופא הגוי ולהתרפא על ידו, שהרי כלל דאורייתא אומר שיש ללכת אחרי הרוב, וחכמים ודאי שלא הלכו נגד כלל זה, ולא חששו במקרה זה דילמא קטיל ליה; אולם כאשר סיכויי ההצלחה של הטיפול של הרופא הנוכרי נמוכים ובעייתיים יש מקום לשיקול נוסף: "דילמא קטיל ליה", וסיכון זה מוריד את סיכויי ההצלחה והופך אותה למה שמגדיר הגרי"ש: "הסיכוי להצלחה נמוך ביותר". במקרה זה חיי השעה של החולה חשובים יותר, ויש להימנע מן הטיפול. אבל, אם לדוגמא סיכויי ההצלחה של הטיפול היו רק 30 אחוז, ואין סיכון שהרופא יפגע בחולה, צריך לקבל את הטיפול, שהרי אם הטיפול לא יועיל כנראה שגם לא יזיק. במקרה המדובר, שההליכה לטיפול אצל הרופא הגוי כרוכה בסיכון "דילמא קטיל ליה", והסיכוי להצלחת הטיפול עצמו - לו למשל היה נעשה ע"י יהודי - הוא רק 40 - 30 אחוז, עדיפים חיי שעה, ואין לבצע את הטיפול. מרדכי עמנואל.]

מדוע אין מונעים את עיבור שנת השמיטה בזמן הזה?

בהמשך למאמרו של פרופ' דוד מרצבך ('המעין' טבת תשס"ח [מח, ב] עמ' 83-82)

בסנהדרין יב, א: 'ת"ר, אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית, אימתי רגילין לעבר - ערב שביעית. של בית רבן גמליאל היו מעברין במוצאי שביעית'. ונחלקו הראשונים בטעם הדין שלא לעבר את שנת השמיטה. לדעת רש"י שם הסיבה היא 'לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת קרקע'. הרמב"ם (קידוה"ח ד, טו) כותב שהסיבה היא 'שיד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרבן העומר ושתי הלחם', ובהלכה הבאה הוא מוסיף שאם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן - מעברין לעולם בכל זמן. ר' מאיר הלוי אבולעפיה מוסיף עוד שני טעמים (יד רמה שם): א. חשש לתקלה שיבואו לאכול מהחדש. ב. כדי לא לפטור חודש נוסף ממעשרות (בשם הירושלמי שקלים פ"א ה"ב). מדוע אם כן לא התחשב הלל מתקן הלוח הקבוע בתקנה זו? הרי לא היה קשה לתקן שינוי מסויים בקביעת גו"ח אדז"ט שימנע עיבור שנת השמיטה, וכעת שנות שמיטה רבות הן מעוברות כפי שהוצג במאמר הנ"ל!

והנה, לפי שיטת הרמב"ם התקנה שלא לעבר שמיטות אינה קיימת בזה"ז כאשר איננו מקריבים בעו"ה את קרבנות העומר ושתי הלחם, וא"כ גם השאלה לכאורה אינה קיימת; אמנם תקנה לא אמורה להיבטל גם אם טעמה בטל. אמנם הרב ויינברג זצ"ל בשרידי אש (ח"א סו"ס לט) כותב שלפי ההלכה השניה ברמב"ם, שמוותר לעבר שנת שמיטה בגלל האביב והתקופה - מותר לעבר שנות שמיטה גם כדי לקבוע שנים מתאימות לתקופתן, דהיינו להמשיך בעיבורי השנים על פי הסדר הקבוע (ועיי"ש שלדעתו זוהי גם כוונת הירושלמי שקלים פ"א ה"ב). אולם צ"ע, שהרי לא תהיה שום פגיעה באביב או בתקופה אם יקדימו או יאחרו את עיבור השנה כאשר נופלת שנה מעוברת בגו"ח אדז"ט! הרב מרגליות ב'מרגליות היס' שם קובע שתקנת רבנן הנ"ל אינה נוהגת בזה"ז ששמיטה היא דרבנן; אבל אין לכך טעם, בעיקר לפי הדעות שגם בתקופת בית שני השמיטה חלה רק מדרבנן!

אולם בפירוש 'קרבן העדה' על הקביעה של ר' מנא בירושלמי שם 'עכשיו שאין השנים כתקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע' כתוב: '...בזה"ז שאין בית המקדש קיים והארץ ביד גויים אין חילוק בין שביעית לשאר שני שבוע'. ונראה שכוונתו היא שהלל תיקן את הלוח הקבוע דווקא לזמן הגלות, שאין ישראל על אדמתם ואין חקלאות יהודית (לפי טעם רש"י הנ"ל 'לפי שמאריכין עליהם איסור עבודת הקרקע'); ואולי אף לא עלה על דעתו של הלל שיישוב הארץ מחדש, לו זכינו ב"ה בדורות האחרונים, יקדם לחידוש הסמיכה, שרק הוא יאפשר לנו לתקן את הלוח כך שלא תתעבר שנת השמיטה! ועדיין צ"ע.

עמיחי כנרתי

עוד על "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה"

במאמרו בגליון 'המעין' הקודם מפרש ראובן קמפניינו את הפועל 'מצרפה' לפי הנוסח בירושלמי: "שמחשבה טובה הקב"ה מחשיב אותה כמחשבה צרופה, נקייה ומזוקקת ככסף צרוף ונקי ללא סיגים" (עמ' 52). אך לדעתי רב האילוץ בביאור זה לפועל זה בהקשר זה, וגם תמוה הרעיון המשתמע ממנו שאפילו אם המחשבה הטובה אינה צרופה וטהורה מצד עצמה בכל זאת הקב"ה מחשיב אותה כאילו היא צרופה וטהורה, רעיון שאינו מתקבל על הדעת.

לדעתי אין לסטות ממשמעו של הפועל 'מצרפה' בלשון חכמים, שמשמעו: מחבר אותה. אמנם פירוש המאמר לפי הנוסח בבבלי, שה' מצרף את המחשבה הטובה למעשה הטוב הבא בעקבותיה, אינו מתאים לנוסח בירושלמי, שבו אין מדובר על מחשבה שהתבצעה בסופו של דבר.

לכן נראה שהכוונה בירושלמי היא שמחשבה טובה הקב"ה 'מצרפה' - מחבר אותה לחשבון מעשיו הטובים של איש זה כזכות נוספת לטובתו, ולעומת זאת מחשבה רעה אין הקב"ה מחבר אותה לחשבון מעשיו הרעים. וברור שערך זכותה של מחשבה טובה תלוי בטיבה ואיכותה של מחשבה זו, וה' היודע מחשבות הוא הקובע את גודל ערכה על כל היבטיה.

ד"ר נחום מ' ברונזניק

תודה לד"ר ברונזניק על תגובתו.

אמת, אם היו לפנינו רק נוסח הבבלי והירושלמי קשה היה להציע את שהצעתי במאמרי; אבל יש לפנינו עוד שתי ראיות התומכות בהצעתי: הנוסח של מדרש שוחר טוב, שבו אין כלל "צירוף", ובעיקר הפרק מספר מלאכי שפסוק ממנו משמש בסיס לדרשה "מחשבה טובה" וכו', העוסק כולו בזיקוק וצירוף. והבוחר יבחר.

ראובן קמפניינו

'להקים שם המת על נחלתו'...

במאמרו הזיכרון היפה של הרב מרדכי עמנואל על החבר ר' שמואל בר ז"ל וגל' 'המעין' הקודם עמ' 64 ואילך) הוזכרה בעמ' 67 ישיבת 'תפארת ישראל' בהדר הכרמל שבחיפה. רציתי לציין שראש הישיבה אז היה הרב דב מאיר רובמן זצ"ל וולא בורדמן כפי שכתב במאמר הנ"ל, שנוסף להיותו מקימה וראשה של ישיבת 'תפארת ישראל' הנ"ל הוא היה גם דמות מוכרת ואהודה מאוד בחיפה, והיה למעשה 'ראש הישיבה' היחיד בה בתקופה שבה חיפה היתה 'אדומה'. הרב רובמן זצ"ל חיבר את הספר 'זכרון מאיר', מאמרים ושיחות על סדר פרשות השבוע בגישה מוסרית. נפטר בשנת תשכ"ח. רבי רפאל שפירא, שהוזכר במאמר עם אחיו רבי משה שפירא ראש ישיבת 'באר יעקב' זצ"ל כתלמידו, הפך לימים להיות חתנו.

ד"ר דוד מרצבך